Anca Tanaşoca

Romanitatea dispărută din nord–vestul Peninsulei Balcanice

In memoriam Val.Al. Georgescu

Vom arăta care sunt mijloacele documentare de cunoaştere a ceea ce numim romanitatea dispărută, adică grupul apusean al românilor balcanici astăzi slavizaţi, cu excepţia istroromânilor şi vom evoca pe scurt principalele direcţii, tendinţe, rezultate şi perspective ale cercetării istorice asupra lor. Cronologic se are în vedere răstimpul secolelor XII – XVIII, în care izvoare de diferite provenienţe (sârbeşti, croate, maghiare, raguzane, veneţiene, otomane, austriece) şi de naturi diferite (surse diplomatice şi narative, relatări de călătorie, elemente toponomastice şi onomastică medievală) semnalează masiv prezenţa acestui grup romanic, topit acum în masa slavilor balcanici.

Două precizări se impun: a. documentele vremii numesc pe aceşti balcanici vlahi şi morlaci, termeni, care, aşa cum s-a văzut, au constituit obiect de interpretări diferite şi controverse; b. vlahii şi morlacii azi dispăruţi au trăit pe teritoriul fostului stat iugoslav, unde se înregistrează şi prezenţa altor români balcanici: aromâni, meglenoromâni şi a unor imigranţi dacoromâni veniţi peste Dunăre, numiţi toţi în izvoare vlahi.

Nu exista un corpus al izvoarelor referitoare la românii balcanici din grupul apusean. Pentru întocmirea lui, cu care ne-am însărcinat, ca şi pentru elaborarea bibliografiei critice a literaturii ştiinţifice despre aceşti romanici dispăruţi a fost necesară parcurgerea principalelor colecţii de izvoare privind istoria Serbiei, Croaţiei, Dalmaţiei, Bosniei şi a numeroase publicaţii de documente risipite într-o serie de reviste locale din fosta Iugoslavie. Am mers pe urmele marelui învăţat care a fost Silviu Dragomir, autorul singurei lucrări de sinteză asupra românilor balcanici apuseni, luând contact direct cu toate sursele consultate de el, la care s-au adăugat numeroase altele, apărute în cele trei decenii ce s-au scurs de la încheierea investigaţiilor lui, dar şi unele mai vechi care nu i-au fost accesibile. Îmbogăţirea bazei documentare a cercetării asupra vlahilor din grupul apusean se datorează mai ales turcologilor care au dat la iveală, au tradus şi comentat numeroase acte otomane referitoare la aceştia.

Partea cea mai importantă a surselor privitoare la românii balcanici din grupul apusean este constituită de izvoarele diplomatice. Ele prezintă uriaşul avantaj de a fi acte rezultate din nevoi administrative, juridice sau politice impuse emitenţilor de contactul nemijlocit cu această romanitate dispărută. Trebuie să precizăm că dispunem de un număr impresionant, în raport cu condiţiile de viaţă şi de conservare a arhivelor din Balcanii medievali, de asemenea acte. Acest avantaj este dublat însă de un aspect generator de probleme şi complicaţii pentru cercetător. Românii

https://biblioteca-digitala.ro

balcanici din grupul apusean, răspândiți pe o arie geografică relativ largă, de la coasta dalmată până în Stara Planina și de la Dunăre până în Macedonia, au împărțit soarta schimbătoare a acestei zone, obiect de rivalități și confruntări între diferite puteri: statul medieval sârbesc, statul croat, regatul maghiar, Bizanțul, Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic, Republica venețiană. Ei s-au găsit succesiv sub diferite stăpâniri și regimuri de drept sau au fost împărțiți între acestea. Ca atare, actele care-i privesc sunt de o mare varietate și pun probleme de interpretare nu simple, în funcție de condițiile alcătuirii și de sensul lor. Unitatea acestei romanități, reconstituită de cercetători cu titlu ipotetic pe temeiuri lingvistice, a fost nu numai disimulată, dar chiar sfărâmată de această multitudine de stăpâniri politice, în condițiile inexistenței unor forme de viață statală și culturală proprii. La toate acestea se adaugă mișcările sezoniere ale românilor balcanici implicate de îndeletnicirea lor cu păstoritul și deplasările („micile migrații") provocate, în general, de factori politici și militari. Cu ultima precizare prealabilă că izvoarele diplomatice de care ne ocupăm au în vedere situații diferite, condiții de viață specifice și sunt provocate de evenimente diverse, le prezentăm în cele ce urmează, grupându-le după regiuni, epoci și autorități emitente.

1. Izvoare medievale sârbești. Se cunosc până astăzi 40 de hrisoave emise de regii și despoții sârbi, din secolele XII – XIV, cu referiri la vlahi. Lor li se adaugă așa-numitul **Cod al lui Ștefan Dušan**, monument juridic de la jumătatea veacului al XIV-lea, de asemenea cu referiri la vlahi. Majoritatea acestor hrisoave sunt acte de danie sau confirmări de danii regale sau feudale către cele mai importante mănăstiri sârbești. În ele sunt enumerate foarte adesea sate și cătune de vlahi amintite pe numele lor, ca și înșiruiri de nume de vlahi dăruiți mănăstirilor. În alte asemenea acte sunt întărite drepturile unor mănăstiri față de posibilele abuzuri din partea altor supuși ai regelui, între care și vlahii (dreptul de pășune). În sfârșit, în actele sârbești sunt formulate dispoziții privitoare la obligațiile vlahilor față de mănăstirea în posesiunea cărora se află (hrisovul din 1302 – 1309 al regelui St. Uroš către Hilandar) și mai mult reglementări ale statutului vlahilor dependenți, legi specifice vlahilor (**Zakon vlahom**), cea mai cunoscută fiind aceea din 1318 cuprinsă în actul de danie dat de regele Stefan Uroš al II-lea mănăstirii Sf. Stefan din Banjska. Alte legi specifice vlahilor sunt cuprinse în hrisoavele din 1334 – 1336 pentru Hilandar, în acelea din 1348 – 53 pentru mănăstirea Sf. Arhangheli Mihail și Gavril din Prizren și în cele invocate în alte documente, dar până astăzi necunoscute direct, cele de la Mileševo și Studenica.

Din hrisoavele regilor sârbi rezultă diferențierea de statut social între vlahii „voinici" și „călători" (**kjelatori**), cei dintâi constituind o categorie privilegiată cu o „lege": **legea voinicească** proprie (documentul din 1300 către mănăstirea Sf. Gheorghe de lângă Skoplje). Vlahii călători erau obligați să presteze toate serviciile în legătură cu păstoritul, să-și dea caii pentru transporturi și să îndeplinească serviciul de chirigii. Vom semnala și supunerea vlahilor întregului regat sârbesc sub jurisdicția arhiepiscopiei cu sediul la mănăstirea Zička, cum reiese din hrisovul din 1220. În seria convențiilor încheiate cu orașul Raguza, de la cea mai veche, din 1215, până la confirmările repetate din secolul al XV-lea, vlahii sunt liberi, ca și ceilalți supuși sârbi din regat, să meargă să facă negoț la Raguza.

Toate aceste acte îi arată pe vlahii din vechiul stat sârbesc în calitate de păstori, crescători de vite și chirigii, aceștia din urmă transportând mărfurile mănăstirilor și regelui, ducând spre orașele de pe coasta dalmată produse locale și aducând sare din depozitele de pe litoral. Ei locuiau în sate și cătune. Așa cum o arată documentele,

https://biblioteca-digitala.ro

cătunele, frecvente în zona cuprinsă între Prizren, Kosove Polje și munții Šar, nu par a fi numai așezări vremelnice, ci arată o stabilitate ce a îngăduit unor cercetători să vorbească de transhumanță ca de o caracteristică a păstoritului vlah din Serbia.

Izvoarele sârbești nu precizează competența, dar atestă existența juzilor, cnezilor și primichiurilor, conducătorii așezărilor vlahe. Pornind de la documentele emise de cancelaria statului medieval sârb, cercetătorii iugoslavi, mai ales, dar și cei români, ca Silviu Dragomir, au stabilit principalele regiuni din Serbia medievală în care, în secolele XII – XIV, sunt atestați vlahi.

2. Acte provenind din cancelaria raguzană. Hotărârile consiliilor orașului, acte notariale, tratate încheiate cu dinaștii slavi vecini, instrucțiuni și rapoarte ale trimișilor raguzani, izvoare juridice din secolele XIII – XIV, toate îi atestă pe vlahi, atât în hinterlandul orașului, cât și în Bosnia, Herțegovina, Muntenegru. Erau așezați în cătune. Cele 67 de cătune vlahe, număr stabilit în lista alcătuită de Petar Skok și Ciro Truhelka în 1918 și completată de Mihajlo Dinic´ și S. Dragomir, au fost localizate în munții din estul Raguzei, pe teritoriul ce cuprindea regiunea muntelui Durmitor, Grahovo, Nikšic´, Trebinje, Bilec'e, până la Neretva și chiar la nord de acest râu. Câteva cătune erau așezate în Muntenegru. Locuitorii lor se ocupau exclusiv cu păsoritul și numărul lor era atât de însemnat încât ținutul dintre Raguza, Trebinje, Nikšic´ a fost numit, la sfârșitul secolului al XIV-lea, într-un act al Consiliului unic al orașului „ad Vlacos"; „partes Vlachiae". Ei jucau în viața acestei zone, în primul rând, un rol economic, dar și unul militar. De aceea sunt prezenți în mai toate tratatele Raguzei cu Serbia și tot de aceea Republica manifesta, nu de puține ori, interes în colonizarea de vlahi pe teritoriul pe care-l controla.

Tot documente de provenienţă raguzană îngăduie localizarea vlahilor, în secolele XIV – XV, în Bosnia. Prezența lor aici era mai veche, dar în epoca menționată se remarcă printr-o vie activitate economică: sunt des pomeniți la vama de la Glasinac, între Sarajevo și Višegrad, iar Republica raguzană se străduiește ca nimic să nu limiteze accesul acestor vlahi din Bosnia pentru cumpărăturile de sare și diferite mărfuri ce le fac în oraș și nici ca transporturile cu mărfuri din interior, mai ales plumb, să fie în vreun fel stânjenite, de conflictele militare locale. Regii Bosniei îi folosesc în aceste conflicte și oferă trupe de morovlahi drept ajutor Raguzei. Doar numărul mare al vlahilor din această zonă ar putea explica titlul de „rege al Bosniei și Vlahiei" pe care și-l atribuie, la jumătatea secolului al XV-lea, Nikolae de Ilok.

3. Izvoare referitoare la vlahii din Croația, categorie mult mai diversă din punct de vedere al tipologiei diplomatice. Sunt acte de danie și confirmare a unor posesiuni ale magnaților croați Nelipic´, Frankapan; hotărnicii, diplome de zălogire, hotărâri judecătorești în procese de natură diversă, reglementări ale raporturilor unor categorii de locuitori, între care nu de puține ori sunt vlahi, cu orașele de pe litoral Šibenik, Zadar (Zara), Nona. În documente se folosesc termenii **Vlah** (vlachos), dar și **Olachi** atunci când ele provin din cancelaria maghiară. Valoarea lor documentară este diferită. Alcături de simple mențiuni de vlahi aflați pe pământurile unor magnați croați, sau de certuri între cătune de vlahi sunt cunoscute câteva documente, uneori serii de documente, de un interes aparte. Unul este privilegiul banului Dalmației și al croaților, Hanž Frankapan, dat în 1436 vlahilor de pe valea Cetinei. Așa-numita **lege a vlahilor din Croația** a fost, pe rând, publicată de V. Jagic´, R. Lopašic´, iar la noi, în traducere românească, de S. Dragomir. Un altul, de o valoare asemănătoare, este acela din 1433 prin care cnezii, voievodul și juzii vlahi din Croația acordau un

https://biblioteca-digitala.ro

privilegiu proprietății bisericii Sf. Ioan din Lika. Vlahii aceștia formau o comunitate, **strana vlaška**, alcătită din comune vlahe (**opščine**).

O expunere a cuprinsului important al documentelor diplomatice privindu-i pe vlahii din Croația nu este aici cu putință. Amintim că ei apar locuind unii în preajma unor cetăți în grupuri, alții pe domeniile regale ce se aflau sub oblăduirea banului croat cu scaunul la Knin, care este în 1376 numit și „**comes Holachorum**", sau pe proprietățile unor magnați ca Nelipić, Frankapan, conții de Krbavia. Ei practicau agricultura, dar aveau și turme de oi care se deplasează între litoral și munții Velebit sau între munții din nordul orașului Rijeka (Fiume) și Gacko. O parte a vlahilor din cuprinsul regatului croat aveau o organizație recunoscută de rege și magnați; nu este vorba numai de „**strana vlaška**" pomenită în documentul din 1433, ci și de menționarea într-un document din 1521 a unei „**universitas Valachorum**". Această organizație este alcătuită din cătune și comune, bucurându-se de un regim de autonomie ale cărui elemente sunt bine atestate de **legea vlahilor** din 1436. Vlahii par a fi împărțiți în unități militare deosebite, aflate în serviciul magnaților și Domnului croat.

Cronologic, documentele referitoare la vlahii din Croația aparțin secolelor XIII – XV. Geografic, ele se referă la teritoriul ce se întindea de la gura râului Cetine până la Rijeka (Fiume). Grupurile cele mai importante sunt: vlahii de pe valea Cetine, legați de soarta familiei Nelipić – Frankapan, bucurându-se de privilegii deosebite până în secolul al XVI-lea, cum reiese dintr-o caracterizare a dietei croate; **vlahii regali** dintre care o mențiune aparte se cuvine acelora așezați și răsplătiți în 1365 cu posesiunea satului Vidceselo, situat între Kerka și Zrmanja, pe care documentele îi atestă într-un conflict de proprietate, ce se prelungește un secol, cu familia croată Keglević. Deși acești vlahi posedă sate și oameni, poziția lor este una de inferioritate, de vreme ce nu au dreptul să apară în calitate de martori sau jurători; **vlahii din Lika**, comitat așezat în preajma râului cu același nume, având și ei un regim de autonomie ca și cei de pe Cetine; și, în fine, **vlahii din Podgorje**, ținut situat la est de Velebit, care în secolul al XIV-lea erau atât de numeroși încât vor determina numirea, mai târziu, a acestei regiuni a Velbitului **Morlakia**.

Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea documentele îi arată pe vlahii din Croația pomeniți tot mai des pe litoral: sunt atestați la Trogir unde au iernatice, apoi Šibenik, Zadar. Atitudinea autorităților locale față de ei se poate urmări într-un șir de documente emise, la cererea banilor croați, de către regalitatea maghiară. Cum ei produc pagube orășenilor, aceștia încearcă să le limiteze accesul în hinterlandul unuia sau altuia dintre orașele dalmate sub grave pedepse materiale. Mai vechea prezență pe litoral a vlahilor se poate urmări în câteva statute ale orașelor dalmate. Păstrându-și un regim de relativă autonomie, orașele dalmate aveau statute proprii bazate pe vechi tradiții. În cele ale Raguzei (1275), Splitului (1312), Zadarului (sec. XIV), Šibenikului (1305 – 1322), precum și în acelea ale insulelor Korčula și Brač sunt cuprinse prevederi care-i privesc pe păstorii vlahi sau se fac mențiuni despre ei (ex. titlul de **čelnik** din statutul Korčulei).

4. Izvoare venețiene. Regiunea litoralului dintre Kvarner și Draca intră, după înțelegerile cu regalitatea maghiară din 1358 și 1381, treptat, în stăpânirea venețiană care își întinde autoritatea asupra întregii părți răsăritene a litoralului dalmat. Acum se generalizează termenii de **morovlah**, **morlac** sau **murlac** folosiți de cancelaria Republicii. Sub acest nume va apare, din secolul al XIV-lea, al XV-lea mai ales, populația vlahă din apropierea orașelor Split, Trogir, Zadar sau din vecinătatea insulelor Korčula, Rab, Pag. Până la începutul secolului al XV-lea documentele venețiene dezvăluie o stare conflictuală permanentă între autoritățile locale venețiene

https://biblioteca-digitala.ro

și morlacii care aduc pagube orașelor, atunci când pătrund cu turmele pentru iernat pe teritoriul acestora. Extrasele din documente făcute de G. Lucius surprind coborârea din munți a vlahilor pentru iernatece. Treptat, atitudinea Republicii se modifică și documente diverse, mai ales rapoarte ale funcționarilor venețieni, arată foloasele pe care le poate avea Veneția de pe urma așezării morlacilor pe teritoriile aflate sub autoritatea sa. Parteneri importanți ai schimburilor comerciale, aducând din interiorul provinciei produse ale păstoritului și chiar grâne necesare orașelor de pe litoral și fără de care viața acestora nu se putea concepe, și cumpărând mari cantități de sare, morlacii sunt o realitate pe care autoritățile venețiene o înregistrează. Editorii documentelor venețiene referitoare la Dalmația (rapoartele trimișilor și funcționarilor venețieni dintre 1433 – 1680 adunate și editate de S. Ljubic´ și Grka Novak) ezită în lămurirea sensului termenului „**morlac**", prezent într-o măsură atât de mare în izvoare. **Morlac** este tălmăcit fie prin **vlah**, **natio morlacca** fiind tradus în sârbă prin **vlaška narodnost** (în care se vede populația Dalmației ce locuia în așezările sătești), fie chiar prin **croat**, termenul de croat fiind rezervat locuitorilor care se aflau în teritoriile de sub stăpânirea Habsburgilor. Același editor consideră că prin morlaci se înțelege o populație slavizată și socotește a fi mai prudentă explicația: „**morlac**" este cel ce trăiește în vecinătatea teritoriului aflat sub stăpânirea otomană, fără deosebire de limba în care vorbește și naționalitatea căreia îi aparține. O ultimă tălmăcire propune considerarea globală a termenului și atribuirea lui locuitorilor creștini din teritoriile unei părți din Dalmația aflată sub turci.

În conflictele veneto – otomane, în cele din veacul al XVII-lea, mai ales, morlacii sunt un element important al trupelor venețiene, ceea ce explică și înmulțirea atestărilor documentare. Nu de puține ori, descrierile din această vreme îi arată ca pe niște semibarbari, necivilizați, pe seama cărora se pun întâmplări fantastice. Mai bine de 150 de ani morlacii au fost prezenți în documente, trezind chiar un interes literar.

Înainte de a trece la o altă categorie de izvoare diplomatice, trebuie amintit că documentele venețiene surpind și ele, ca și acelea croate, o deplasare a vlahilor așezați în Velebit și Vinodol (partea litoralului dintre Senj și Rijeka), spre insula Krk (Veglia) și spre Istria. Pătrunderea este lentă și deplasarea datorată depopulării peninsulei Istria în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în urma unor repetate epidemii de ciumă. Rezultatele investigațiilor istoricului Attilio Tamaro în arhivele istriene au folosit la reconstituirea tabloului mișcării populației morlace spre Istria până la sfârșitul secolului al XVI-lea, populație atestată acum sub numele de **Cici**, iar mai târziu în secolul al XVII-lea sub acela pe care și-l dau ei înșiși de **rumeri**, după mărturia lui Fra Ireneo della Croce.

5. Izvoare otomane. Odată cu pătrunderea turcilor în Peninsula Balcanică, cuceritorii au luat contact cu populația vlahă privindu-i, asemenea celorlalte popoare, ca pe un element etnic distinct. Un mare număr de legi (**qanun**), reglementări (**qanuname**) și berate au fost publicate în ultimele cinci decenii de turcologi de seamă, ca Omar Barkan, Halil Inalcik, Gliša Elezovic´, Branislav Djurdjev, Dusanka Bojanic´, Radmila Tric´kovic´ și mai ales de Nicoară Beldiceanu, documente care au făcut posibilă continuarea cercetării pe noi baze documentare. Gruparea tematică a acestor documente sau aceea regională ușurează cercetarea statului militar și fiscal al comunităților vlahe ce par a fi durabil așezate în teritoriul aflat sub directa stăpânire otomană în secolele XV – XVI. Pentru regiunea de care ne ocupăm se cunosc astăzi, fără ca să se poată spune că în viitor nu vor mai apărea și alte asemenea reglementări, 20 de legi și regulamente. Ele consemnează existența unor

https://biblioteca-digitala.ro

comunități de supuși ai Imperiului desemnați cu numele de vlahi (**eflaq**, **eflaqiar**), termen folosit, credem, alături de alți cercetători, între care amintim în primul rând pe Nicoară Beldiceanu, pentru a desemna o etnie și nu o categorie socio – profesională. Această denumire a fost preluată de la stăpânitorii anteriori ai Peninsulei. Comunitățile de vlahi pomeniți în izvoarele otomane, care sunt numite uneori **vlaški narod** (deci **natio valahica**) cum a tradus editorul sârb termenul otoman din documentul din 1516, alte ori **sate vlahe**, se conduceau după o lege proprie pe care otomanii o numesc **adet-i eflaqije**; **adet-i eflaqiji üzere**, adică legea vlahă, **zakon vlahom** întâlnit și în documentele dinaștilor sârbi și croați. Era o recunoaștere a unei părți a drepturilor consemnate în **vlaški običaj**. Prin această lege este recunoscut modul specific în care comunitatea vlahă își plătește obligațiile fiscale ce derivă din condiția de supuși a vlahilor care împlinesc și un rol militar – **vojnuci** (**voynuq**). Pe de altă parte, aceeași lege le consfințește și dreptul lor de a avea o organizare internă proprie. Este vorba de un statut fiscal specific și de un statut administrativ aparte. De acestea se lega și statutul militar pe care-l aveau vlahii balcanici din Imperiul Otoman. Regiunile în care otomanii recunosc comunități vlahe sunt aceleași în care i-am găsit pe vlahii balcanici și în epoca anterioară cuceririi otomane ca beneficiari de privilegii: Ipek, Priština, Nikšic´, Smederevo, Braničevo, Vidin, Kruševac, Zvornik, Rudnik, Morava, Sjenica, Bosnia, Hertegovina. În toate aceste regiuni atestările documentare ale epocii otomane le confirmă pe cele anterioare de diverse proveniențe pe care le-am amintit mai sus.

6. Izvoare referitoare la vlahii din granița militară a Imperiului Habsburgic. Prezentarea izvoarelor diplomatice referitoare la acea parte a românilor din grupul apusean ce s-au asimilat populației cu care au convieţuit nu se poate încheia fără pomenirea, măcar ca obiect al unor cercetări viitoare, a imensei mase documentere provenind din cancelaria Imperiului Habsburgic, ce se referă la prezența între locuitorii graniței militare, organizată de la mijlocul secolului al XVI-lea pe teritoriile de margine ale Imperiului, din Croația și Slavonia, a unui însemnat număr de coloniști care sunt numiți vlahi, **natio valachorum**, care primesc privilegii confirmate și anulate pe rând, după nevoile politice și militare ale Imperiului, privilegii cunoscute sub numele de **Statuta Valachorum**. Părerea celor mai mulți cercetători, între care și Silviu Dragomir, este că miile de documente care vorbesc despre acești vlahi, ei formând în Slavonia o **Mala Vlaška**, **Parva Valachia** nu conțin mărturii despre romanitatea lor, deși se vorbește de **natio Valachorum**. Cu toate acestea se subliniază că unele urbarii din secolele XVI – XVII trădează originea acestor balcanici care și-au păstrat până târziu o situație aparte și forme specifice de organizare. Editorii sârbi ai documentelor graniței militare constată că numirea germană de **Vallachen** apare în aceste izvoare mai ales după 1590, anterior acestei date refugiații numindu-se **Pribeggen**. Aceiași editori consideră că acești „**vlahi**" de religie ortodoxă erau sârbi. Pare de neînțeles de ce cancelaria austriacă a făcut mai târziu această confuzie terminologică de vreme ce în 1538, când Nicolae Iurišici scria regelui Ferdinand despre noii emigranți, el vorbea de „vlahii care la noi se cheamă vechi romani". În răspunsul regelui se face diferența între rasciani sau sârbi și vlahi, care curent se numesc cici (**Rasciani sive Serviani atque Valachi quos vulgo Zytschy vocant**).

Rămânând o problemă deschisă cercetărilor viitoare, semnalăm că investigațiile recente făcute de Costin Feneșan în arhivele vieneze au dus la descoperirea unor noi statute ale acestor vlahi din secolul al XVII-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

Toată această impresionantă masă documentară ne atestă o populație romanică veche care s-a asimilat treptat mediului înconjurător din lipsa unor instituții statale și a unei vieți culturale proprii. Ea a evoluat variat în diferitele regiuni ale fostei Iugoslavii, dovadă diferențele ce le-am constatat între vlahii din statul medieval sârb, cei din statul croat și aceia din hinterlandul Raguzei sau din Herțegovina și Muntenegru.

Specific tuturor acestora le rămâne caracterul romanic, a cărui persistență au dovedit-o alte categorii de izvoare mai puțin numeroase, dar esențiale în cunoașterea realității pe care o înfățișăm. Este vorba de izvoare narative, mărturiile unor călători și, în fine, de numele românești din toponimia de pe cuprinsul Iugoslaviei de astăzi, alături de alte asemenea urme din obiceiuri, credințe, tradiții locale.

Au fost amintite adeseori mărturia **presbiterului din Diocleea**, din veacul al XII-lea, aceea a umanistului **Lucius**, căruia i se datorează prima interpretare a originii vlahilor din vestul Peninsulei Balcanice. Le adăugăm interesantul pasaj ce vorbește despre vlahii din vecinătatea Raguzei din **Analele orașului**, se pare cea mai veche cronică a cetății, părerile lui **Paul Riter Vitezovic'** (pentru care morlacii sau maurovlachii sunt acei **Nigri Latini** veniți în Morlachia, de undeva din Bulgaria) și toate acele mărturii publicate de-a lungul anilor de Dimitrie Găzdaru, între care se află cele ale lui **Domenico Maria Negri** de la sfârșitul secolului al XV-lea; **Fra Ireneo della Croce**, **Johan Valvasor**, până la **Alberto Fortis** și **Giovanni Lovric'**, aceasta din urmă atribuindu-le vlahilor și morlacilor o origine comună.

O mențiune aparte se cuvine imensului material documentar adunat, în urma unor anchete sistematice pe teren ce se întreprind de la începutul secolului nostru, de către reprezentanții școlii de antropogeografie iugoslave întemeiate de Jovan Cvijic'. Folosind un chestionar stabilit chiar de Cvijic', elevii săi și astăzi urmașii lor, au publicat, în peste 54 de volume din seria **Așezările în regiunile sârbești** (Naselja srpskih zemalja), mai apoi **Așezările și originea populației** (Naselja i poreklo stanovništva) rezultatele unor anchete pe regiuni, din aproape întreg teritoriul iugoslav. Valoarea acestui material antropologic și etnologic care surprinde diferitele aspecte ale vieții omenești dintr-o așezare, ca poziția și tipul așezării, numele topice, psihologia locuitorilor, datele privind întemeierea așezării, originea populației, modul de viață și costumele, care a determinat o direcție de cercetare în știința iugoslavă, a fost sesizată la noi de Silviu Dragomir care a valorificat critic tot ceea ce au adunat cercetătorii iugoslavi până la data încheierii studiilor sale.

Bogat atestată și adânc implicată în viața istorică a popoarelor fostei Iugoslavii, romanitatea balcanică și, în speță, grupul ei apusean a constituit o problemă fundmentală a istografiei iugoslave moderne, o preocupare a tuturor oamenilor de știință care s-au aplecat asupra istoriei slavilor de sud. Impusă de C. Jireček, unul din ctitorii balcanologiei, prin lucrări rămase clasice și reluată de elevii săi, tema vlahi și morlaci în istoria Iugoslaviei a devenit obiectul unor cercetări minuțioase și susținute până în zilele noastre, pentru savanții sud–slavi. Putem spune că pentru istoriografia iugoslavă problema romanității balcanice este una din problemele fundamentale și permanente ale cercetării.

Două tendințe s-au înregistrat în tratarea acestei probleme:

1. Se constată, pe de o parte, apariția, mai ales în secolul nostru, a unui număr însemnat de studii privitoare la organizarea instituțională a vlahilor din diferitele regiuni ale teritoriului fostei Iugoslavii, în diferite epoci și sub toate stăpânirile politice pe care acesta le-a cunoscut, apariția unei serii întregi de cercetări privind

https://biblioteca-digitala.ro

deplasările sezoniere sau migrațiile interioare ale vlahilor și cauzele lor, publicarea rezultatelor unor cercetări asupra evoluției comunităților și așezărilor vlahe. În toate aceste direcții cercetătorii iugoslavi, de la F. Rački, V. Klajc´, R. Lopašic´, St. Novakovic´, Ciro Truhelka, Jovan Erdeljanovic´ până la contemporanii noștri Milenko Filipovic´, Br. Djurdjev, Nedim Filipovic´, Radomir Iovanovic´, Bogumil Hrabak, Ivan Božic´, Nada Klaic´, Desanka Kovačevic´, Dušanka Bojanic´ și alții au adus contribuții hotărâtoare pentru progresul cunoașterii istoriei vieții sociale a vlahilor. Aceste preocupări au fost atât de intense, încât s-a simțit nevoia organizării unor reuniuni științifice consacrate acestor probleme (Simpozioanele de la Sarajevo din 1961 și 1973, la acesta din urmă participând și cercetători români).

2. Pe de altă parte însă constatăm tendința învățaților iugoslavi de a fixa la o dată foarte timpurie slavizarea totală a românilor balcanici, de a vedea în vlahii a căror romanitate și chiar românitate inițială nu e contestată de nimeni o categorie socio – profesională și nu o realitate etnică. Deși există diferențe între cercetători și în această privință, în materie de cronologie a slavizării vlahilor, dominantă rămâne tendința de a considera că vlahii izvoarelor de noi înfățișate nu mai sunt o populație cu caractere etnice deosebite de ale slavilor între care trăiesc. Argumentele invocate cel mai frecvent sunt, în esență: lipsa unor mărturii referitoare la limba vorbită de vlahi și caracterul predominant slav al onomasticii.

Istoriografia românească, mai ales prin Silviu Dragomir, care a acoperit singur întreg domeniul cercetării istorice a românilor balcanici din grupul apusean, a înțeles să pună în valoare tot ce este pozitiv în contribuția științifică iugoslavă referitoare la acești români, dar și să combată argumentat teza slavizării timpurii a vlahilor.

Dacă cercetările lui Silviu Dragomir au avut drept scop reconstituirea mișcărilor populației românești balcanice din nordul Peninsulei și dovedirea autohtoniei acesteia, formarea romanității nord balcanice pe întreaga arie romanică din nordul și vestul Peninsulei, regretatul prof. Val.Al. Georgescu a abordat tema românilor balcanici apuseni din perspectiva istoriei instituțiilor juridice medievale, mai precis a așa-numitului „**ius valachicum**". Referindu-se critic la lucrarea lui S. Dragomir, Val.Al. Georgescu a avut meritul de a fi pus în evidență unitatea esențială a regimului juridic, atât de diferit în realizările sale concrete, al vlahilor balcanici, definindu-l ca un regim de autonomie de tip „**ius valachicum**", adică de adaptare a sistemului de drept dominant la tradițiile juridice ale romanității supuse de cuceritorul slav. Implicit, prof. Valentin Georgescu a adus prin aceasta o contribuție la dovedirea romanității vlahilor balcanici și a unității lor cu românii din întreg sud–estul european, aspecte care au scăpat atenției cercetătorilor iugoslavi.

Romanitatea dispărută din nord–vestul Peninsulei Balcanice se dovedește, așadar, a fi, în chip paradoxal, cea mai bine atestată și cea mai mult cercetată de medieviști dintre fragmentele romanității balcanice. Cu toate rezultatele remarcabile la care s-a ajuns, efortul de documentare și interpretare a materialului documentar referitor la românii balcanici din grupul apusean este departe de a fi devenit inutil. Dimpotrivă, așa cum a reieșit, credem, din cele evocate mai sus, pe de o parte publicarea într-un corpus special a tuturor izvoarelor referitoare la acești români, pe de altă parte confruntarea colegială de opinii și cooperarea dintre cercetătorii români și sud – slavi în cercetarea acestei probleme constituie sarcini importante de viitor. Perspectiva balcanologică comparatistă și interdisciplinară, ca și viziunea integratoare în ansamblul romanității carpato – balcanice ne oferă jaloanele metodologice și în tratarea problemei românilor balcanici apuseni.

https://biblioteca-digitala.ro